

Зорица МРВАЉЕВИЋ*

РАЗВОЈ ЕТНОЛОГИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА УЛОГУ АНДРИЈЕ ЈОВИЋЕВИЋА

Обимно и разноврсно стваралаштво Андрије Јовићевића представља, свакако, драгоцену и незамјењиву литературу за истраживање ширих друштвених процеса у Црној Гори, поготово када је у питању антропогеографска, антрополошка и етнологска проблематика. То је утолико значајније с обзиром на то да његови радови углавном третирају вријеме када је народни живот у Црној Гори био још увијек у стању традиционалних и патријархалних односа, када тек почињу да се стварају модерније форме друштвеног организовања и развоја, индустријализације и урбанизације. На одређени начин, његово дјело се уклапа у фундаментално стваралаштво Павла Ровинског, које је, нажалост, тек у новије вријеме преведено са руског језика и тиме постало доступније широј научној и културној јавности. Из тих разлога сматрам веома значајним да се обезбиједи финансијска средства за штампање цјелокупног стваралаштва Андрије Јовићевића да би будућа истраживања антрополошких и етнологских процеса, па и ширих друштвених појава, могла знатно лакше да се спроведу. Поред етнологије и антропологије, у дјелима Андрије Јовићевића могу имати интерес и истраживачи одређених географских, демографских, лингвистичких, педагошких, па и других појава и процеса који данас представљају подручје од интереса за науку.

Када се има у виду да се ради о човјеку који је стицао образовање током рада, па и у веома тешким условима, онда ширина и дубина његовог интересовања и истраживања задивљује. У својој студији о Андрији Јовићевићу, др Душан Мартиновић даје, поред осталог, и веома интересантну оцјену тог стваралаштва. Он указује: „Опсежно и прилично разноврсно дјело Андрије Јовићевића, ма колико да носи у себи карактеристику јед-

* Музеји и галерије, Подгорица

ностраног, у основи дескриптивно – фактографског интерпретирања, има и те како научну вриједност”. Нешто даље он наставља: „У његовим радovima има недостатака методолошке природе, мјестимичног понављања; недостаје понекад ширина захвата и моћ диференцирања примарног и секундарног. Али, ови недостаци, као и недостатак дубљих анализа, синтетичких закључивања и упоређења, сасвим су разумљиви и логични, и ни у којем случају не умањују његову праву вриједност, јер је у свему томе најважније да је марљиво и педантно сакупљање грађе у његовим дјелима успјешно синтетизовано, јасно и са потребним објашњењима изложено”.¹

У ствари, када размишљамо о развоју етнологије, или других научних дисциплина, споредније је питање оцјене или синтезе из прошлости, јер модерна наука има много нових захтјева, нову методологију, другачије приоритете, итд., који увелико некореспондирају са ставовима и оцјенама из даље прошлости, поготово када су у питању друштвене науке. Свјedoци смо да се често аргументовано обарају одређене „истине”, поготово када су у питању међуљудски односи, идеолошке и политичке поставке. Савременој науци више је потребна фактографија из прошлости, у нашем случају што прецизнија антропогеографска и антрополошка грађа. У том смислу дјело Андрије Јовићевића остаје као веома драгоцјено и незамјењиво благо, тим прије и више јер се надовезује на фундаментална истраживања великог руског и црногорског научника Павла Ровинског. Својим микроистраживањима, обиљем података о народном животу и стваралаштву, крајем XIX и почетком XX вијека, времену у којем је доминирао традиционални живот Црногораца и других народности у Црној Гори, стваран током неколико вјекова грчевите борбе за опстанак, дјела Павла Ровинског и Андрије Јовићевића представљају, заиста, фундамент за било која савремена истраживања етнoлошких и антрополошких процеса и појава у Црној Гори.

Почетком XX вијека, развија се тзв. Цвијићева етнографска школа која поклања велику пажњу етнoлошким питањима у Црној Гори. Заједно са својим ученицима, младим научницима и студентима, он ће предузети низ макро и микропројеката на истраживању „Насеља српских земаља”, са посебним интересовањем за Црну Гору. При томе, он ће ангажовати бројне приучене учитеље, калуђере и друге мање образоване људе на терену које ће инструкирати за прикупљање етнографске и антропогеографске грађе. За то вријеме, то је била веома модерна организација научног истраживања, која ће бити цијењена и у ширим европским научним

¹ Др Душан Мартиновић: „Портрети”, Централна народна библиотека, Цетиње 1983, 203.

круговима. У том смислу он се обраћа и ондашњем Министарству просвете и црквених послова Црне Горе (министар Симо Поповић), у којем, поред осталог, истиче: „Изволи обратити пажњу учитељима и свештеницима у Црној Гори на проучавање наших тамошњих села”.² Читава група научника, приучених учитеља, свештеника и других образованијих људи, ангажована је тада, поготово двадесетих година, на истраживањима народног живота у Црној Гори, нарочито на прикупљању података о насељима и поријеклу становништва. Највеће ангажовање имали су његови асистенти и сарадници Јован Ердељановић, Војислав Радовановић, Борислав и Сима Милојевић, затим Светозар Томић, Богдан Лалевић, Иван Протић, Петар Шобајић, Радосав Вешовић и др., а од приучених са терена далеко најплодотворнији је Андрија Јовићевић. У ствари, може се рећи да је Јовићевић и прије тога већ био доста добро упознат са етнолошком проблематиком с обзиром на то да је већ имао изражену сарадњу са Југословенском академијом знаности и умјетности из Загреба, гдје је у „Зборнику за народни живот и обичаје Јужних Словена” већ био објавио неколико својих истраживања из народног живота у Црној Гори.

Цвијићева етнографска школа остварила је читав низ фундаменталних истраживања антропогеографског и етнолошког карактера. Она су била методолошки уједначена на основу принципа и прописа које је детаљно разрадио и на томе инсистирао велики научник Јован Цвијић. Прије свега, инсистирало се на што прецизнијим и јаснијим подацима, стварању обиља документационог материјала, али и истицању одређених својстава сродних на ширим просторима српског и православног становништва. Посебно се инсистирало на коришћењу народних предања и генеалогии, што је, свакако, морало имати изражену субјективност и могло бити негативна манипулација. Модерна наука веома обазриво поклања пажњу народним предањима као научним изворима. Она их више користи само у ситуацији када она употпуњују представу добијену на основу примарних извора – материјалних доказа и архивских извора. Те слабости су нарочито изражене у радовима Јована Ердељановића који узима здраво за готово причања старих Црногораца о поријеклу њихових предака. Тако, на примјер, већина племена Цуца воде поријекло од Павла Орловића, братство Радомана из Љуботиња од Топлице Милана, братство Шобајића од Сибињанин Јанка, итд. У ствари, након Његошевог „Косовског мита” већина црногорских братстава тражила су и „налазила” своје поријекло од стварних и нестварних јунака из наше јуначке поезије.

² *Ибид*, стр. 200

Но, у сваком случају, истраживања Цвијићеве етнолошке школе произвела су читав низ веома драгоцјених радова о народном животу у Црној Гори, који могу бити од велике користи за будућа истраживања друштвених процеса у Црној Гори, поготово етнолошких и антрополошких студија, разумљиво, ако се користе са одређеним критичким односом. Посебно су драгоцјена бројна микроистраживања са обиљем документационог материјала. У томе радови Андрије Јовићевића, својом ширином захвата, а поготово обиљем документације, представљају најплодотворније издање Цвијићеве етнолошке школе. Посебно су значајни монографски радови „Зета и Љешкопоље”, „Малесија”, „Ријечка нахија у Црној Гори”, „Скадарско језеро и риболов на њему” и „Црногорско приморје и Крајина”, објављени у „Српском етнографском зборнику”, у којима су дати бројни подаци о народном животу ових подручја, веома интересантна запажања географских, антрополошких, етнолошких појава из времена када је доминирао традиционални начин живота. Након уједињења и стварања Југославије, Црна Гора губи готово све институције културе и науке, које су у Краљевини Црној Гори тек биле у зачетку. Тиме је још више појачана доминација културних и научних истраживања са стране, што је свакако морало имати и одређене политичке импликације. Но, то је било и остало веома осјетљиво и крајње компликовано политичко манипулисање, за које ја нијесам довољно квалификована и компетентна да коментаришем. Довољно је само указати да се црногорском етнолошком и антрополошком проблематиком, све до педесетих година XX вијека, углавном баве научници и други стручњаци са стране, без икаквих покушаја да се у Црној Гори оформе потребне институције и стварају сопствени кадрови. Изузимајући плодну активност Андрије Јовићевића и нешто касније др Јована Вукмановића, у Црној Гори немамо значајније кадрове и радове из ове проблематике, све до средине педесетих година прошлог вијека. У Београду, етнолошка истраживања Црне Горе настављају Митар Влаховић, Милисав Лутовац, Мирко Барјактаревић и други. Тридесетих година расте интерес за Црну Гору од етнолога из Хрватске, међу којима су посебно интересантна истраживања Маријане и Бранимира Гушића.

Након Другог свјетског рата, црногорска власт не показују веће интересовње за развој науке у Црној Гори. Доминирају схватања да велики центри ван Црне Горе могу задовољити њене научне, па и друге потребе. Тек педесетих година, отпочиње веома ограничен научни рад, првенствено у области историје, гдје се понекад разматрају и одређени етнолошки проблеми. Тек након оснивања Етнографског музеја Црне Го-

ре, нешто касније и Научног друштва, јављају се и значајнији етнолошки радови, па и први школовани етнологи који живе и раде у Црној Гори. Том институционализацијом, која ће бити дуже времена веома скромна и без већег респекта од стране снага одлучивања, ударени су, ипак, темељи етнолошкој науци у Црној Гори.

С обзиром на то да се та етнолошка активност углавном везује за Етнографски музеј Црне Горе, може се рећи да је све до почетка осамдесетих година потребно указати на ту интересантну појаву. Наиме, стварањем Етнографског музеја Црне Горе отпочињу и обимна истраживања терена за прикупљање музејских предмета, што аутоматски захтијева и одређену научну валоризацију. Са великим ентузијазмом др Јован и његов брат др Саво Вукмановић, као директори Етнографског и Његошевог музеја, прикупљају музејске предмете, стварају доста солидну библиотеку и ангажују спољне сараднике. При томе треба имати у виду да су музејска, библиотечка и архивска дјелатност веома значајан саставни дио науке, с обзиром на то да се ради махом о примарним научним изворима, о незамјењивим материјалним и архивским изворима. Др Јован Вукмановић, са својим сарадницима и првим школованим етнологима, успио је да, за релативно кратко вријеме, сакупи више од три хиљаде драгоцених предмета текстилне радиности, нарочито народних ношњи, затим, из области културе становања, привређивања, оружја, накита и кућења, па и народне умјетности. Нажалост, недостатак средстава и неразумијевање од стране власти није омогућило да се спасавају веома драгоцене докази из народног живота, које је релативно брзо уништавао продор индустријализације и урбанизације, као и право дивљање трговине културним добрима. Тиме је увелико ограничена прегалачка улога Јована Вукмановића и његових сарадника да се у знатно већем броју сабере, заштити и валоризује покретно и непокретно црногорско етнографско наслеђе. Елементарне непогоде, нарочито земљотрес из 1979. године, још више су уништиле и деградирале наслијеђене елементе наше традиционалне културе.

Иако се шездесетих и седамдесетих година доста учинило на институционализацији музејске службе у Црној Гори, она све до сада није доживјела стабилан и програмиран развој. У Црној Гори формирано је двадесетак музеја републичког, регионалног, завичајног или меморијалног карактера, који се, поред осталог, баве и прикупљањем и чувањем етнографских предмета. Међутим, то што је сабрано и чувано у тим музејима више је заслуга ентузијазма појединаца него свјесне и организоване акције државе и других снага одлучивања. Најбољи примјер је Етно-

графски музеј Црне Горе, који је, у ствари, доживљавао праву одисеју у свом постојању. Првобитно је био смјештен у Биљарди, заједно са Његошевим музејем и Музејем НОБ-а. Након земљотреса етнографски материјал је депонован и тако остао све до недавно, када је за њега опредијељена зграда бившег Српског посланства. Прошле године реализована је и мања тематска изложба која је омогућила и веће интересовање за овај музеј. Међутим, ових дана јављају се идеје да се зграда бившег Српског посланства намијени за потребе амбасаде Србије. Тако, по свему судећи, музеј који је требало да буде једна од најважнијих културних институција Црне Горе, остаће поново без свог стамбеног простора да тавори у мрачним и неподобним депоима Цетиња.

Доста често говоримо о снази аргумената да би се заинтригирала јавност и снаге одлучивања. У овом случају све је то постојало, али држава није имала довољно слуха и подршке да се једна таква институција нормално развије. Након земљотреса из 1979. године, разрађена је и публикована веома прецизна и аргументована концепција развоја Етнографског музеја Црне Горе, у којој је истакнуто готово све што један такав музеј треба да садржи и какав научни, културни, туристички и други значај и утицај може имати.³ Међутим, тадашње снаге одлучивања нијесу имале разумијевања за тај подухват, иако су финансијске могућности послје земљотреса то дозвољавале. Но, такав однос снага одлучивања према институцијама које имају примаран значај на плану идентитета, аутоидентификације, ревалоризације, традиције и историје, свакако је у домену примитивизма и политичког манипулисања.

Вријеме у којем Етнографски музеј дјелује као самостална институција, иако у веома неповољним условима, дало је значајне резултате. Рекли смо нешто о сабирању и чувању музејских предмета. Но, почетком шездесетих година, Музеј почиње и издавачку дјелатност, која ће трајати само четири године, када долази до обједињавања свих музеја на Цетињу. Четири броја часописа „Гласник Етнографског музеја на Цетињу” могли би бити примјер студиозног и систематског ангажовања једног етнографског гласила. Објављен је читав низ краћих студија, чланака и приказа из широке проблематике црногорске традиције, који су данас незаобилазна литература у тој области. Обједињавањем цетињских музеја, престаје излажење овог значајног часописа да би се тек након четири године покренуо нови часопис, „Гласник цетињских музеја”, који у прво вријеме третира углавном историјску проблематику, а нешто

³ Јаков Мрваљевић: *Концепција Етнографског музеја Црне Горе*, Гласник Цетињских музеја, бр. 11, 1978, стр. 75-95.

касније и питања из умјетности. Тек осамдесетих година у овом гласилу јављају се и студије етнографског карактера. Тада се повећава интерес за етнолошка питања и у другим часописима, као што су „Историјски записи”, „Гласник поморског музеја”, „Правни зборник”, итд. Но, још увијек, највећи број радова из етнологије Црне Горе објављују сарадници у етнографским гласилима која су излазила на подручју доскорашње Југославије.

Након земљотреса из 1979. године, значајно се увећава ангажовање на етнолошким проблемима. Тада већ у Црној Гори има седамнаест младих школованих етнолога. Формира се Етнолошко друштво Црне Горе, које је бројало 22 члана и учествовало на свим Конгресима етнолога ондашње Југославије. Долази и до отварања Културолошког факултета на којем ће се, за кратко вријеме постојања, школовати знатан број младих конзерватора, са израженим интересовањем за културно наслеђе. Тих година објављује се и неколико значајнијих студија, као што су монографије др Јована Вукмановића о Паштровићима и Црмници и др Павла Радусиновића о становништву Црне Горе до 1945. године и о селима зетске области. Највише радова из обичајног права објављује Петар Стојановић. Рад познатог етнолога Шпира Кулишића „О етногенези Црногораца” изазвао је бурне полемике међу научницима, али још више међу политичарима. Те расправе, ма колико манипулативне, изазвале су повећано интересовање за етнологију Црне Горе, па и захтјеве да се свему томе приступи студиозно и програмирано на дуже стазе.

У том правцу долази и до повећаног интересовања и ангажовања Црногорске академије наука и умјетности, која програмира дугорочна, систематична и модерна истраживања. Долази до формирања Одбора за етнологију у који се укључује и један број младих етнолога који су већ исказали смисао за научни и документациони рад, објављивањем мањих или већих прилога у стручним часописима. Главни организатор и аниматор тог подухвата јесте проф. Петар Влаховић, који је и прије тога имао примарну улогу у оживљавању етнолошког рада у Црној Гори. Овај Одбор преузима од Српске академије наука и умјетности истраживачки пројекат „Друштвени живот Старе Црне Горе” и укључује се у међународни пројекат „Етнографија Словена”, који има за циљ да критичким освртом на досадашња истраживања терена дође до модерног сагледавања црногорске традиције и њеног могућег утицаја на савремене друштвене процесе. На тај начин, Црногорска академија наука и умјетности преузима фундаментално значајну улогу у вријеме када је прилагођава-

ње европским стандардима и удруживање са развијеним земљама постало доминантно питање стабилности и развоја Црне Горе.

На крају, да потенцирам неке, по мом схватању, битне особености наше струке. Укључивањем у европске токове развоја, постоји латентна опасност на плану идентитета и свега онога што чини националну или мултинационалну културу нашег простора. Европске земље су у том погледу предузимале значајне мјере заштите оних националних вриједности које су обезбјеђивале битне особености идентитета и културе, као што су његовање језика, културног наслеђа и фолклора. У том погледу, пред етнологима, и другим сличним струкама, стоје доста хитни и веома сложени задаци да се ревалоризацијом традиције што прије установе оне вриједности које могу бити и даље актуелне, стимулативне и довољно интересантне да би могле опстати у оштрој конкуренцији европских културних и технолошких домета.

У ствари, културна баштина треба да буде заједничко добро народа, израз његовог духа и аутентичности, стваралаштва и будућег развоја. Вредновање, чување и осавремењивање културног наслеђа треба да буде, прије свега, обиљежје идентитета и континуитета, али и дубоких коријена нашег заједништва и уважавања, па и широких могућности упознавања, повезивања и прожимања. При томе, домени етнологије постају шири, садржајнији и значајнији. Етнологија је позвана да обезбиједи утицајни фонд информација из духовног и материјалног стваралаштва Црне Горе, да презентира комплекс вриједности и рјешења из нагомиланог искуства генерација, за потребе образовања, науке и културе, па и привреде и политике, у ствари за свеукупни друштвени развој. Да би то постигли, етнологи морају превазићи одређене учаурене и конзервативне концепте и схватања. У савременим кретањима широких и све интензивнијих додира и прожимања, етнологија може значајно доприносити међусобном упознавању, зближавању и солидарисању.

У свему томе, обимно стваралаштво Андрије Јовићевића, сабрано у неколико томова и тиме лако доступно читаоцу, неоспорно може бити од непроцјењиве користи.

Zorica MRVALJEVIĆ

THE DEVELOPMENT OF ETHNOLOGY IN MONTENEGRO,
WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE ROLE OF ANDRIJA JOVIĆEVIĆA

Summary

Voluminous and varied work of Andrija Jovičić represents rather an invaluable and irreplaceable literature for the analysis of board social processes in Montenegro, especially when anthropography, anthropology and ethnology are at issue. It is, primarily, master of field explorations and rich documentation from the period in Montenegro when the process of intensive industrialization and urbanization had not occurred yet, which provides the better recognition of folk work and life from the past in Montenegro. The work of Andrija Jovičić complements that of Pavle Rovinski, Ivan Crnojević and other analysts of Montenegrin tradition.

